

СИСТЕМАТИЧНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ

Куцир Г. М.

*кандидат юридичних наук,
судовий експерт сектору досліджень у сфері інформаційних технологій
Івано-Франківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України
м. Івано-Франківськ, Україна*

Вперше за останній час значне загострення проблеми домашнього насильства Україна, як і весь світ, відчула під час встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів внаслідок пандемії коронавірусної хвороби COVID-19. Цей процес набув такого масштабу, що про нього було озвучено в зверненні Генерального секретаря ООН Антоніу Гутерреша від 06.04.2020 року, де посилення економічної невизначеності і соціальних обмежень, зростання відчуття страху та тривоги були вказані одними з основних катализаторів росту випадків вчинення домашнього насильства [1]. З початком повномасштабної війни на території України, зокрема через емоційне напруження та стрес, економічні негаразди, проблема домашнього насильства, як і будь-яка соціальна проблема, посилилась ще більше.

Положення Кримінального кодексу України (далі – КК) визначають домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або зниження якості життя потерпілої особи [2].

Домашнє насильство, як одна з найпоширеніших форм порушення прав людини, має місце в сім'ї незалежно від соціального статусу, релігійних переконань, сексуальної орієнтації чи етнічного походження. Особливість даного насильства полягає в тому, що йому властива гендерна основа. Незважаючи на те, що найчастіше жертвами домашнього насильства стають діти та жінки, які перебувають у стані економічної, психологічної чи іншої залежності від чоловіків або інтимних партнерів, все ж таки, деякі дружини можуть становити серйозну реальну загрозу для їхніх чоловіків [3, с. 13]. Домашнє насильство є складним феноменом, наслідки якого зазвичай впливають на декілька

сфер: фізичну (соматичне здоров'я), емоційну, економічну, сексуальну. Будь-який вид насильства призводить до деструкції особистості постраждалої сторони, адже сексуальний примус обов'язково тягне за собою приниження гідності, фізичне насильство також має значний вплив не лише на соматичну (тілесну), а й на моральну, емоційну сфери особистості, тобто є водночас і психологічним [4, с. 107].

Для домашнього насильства характерним є циклічний характер останнього, систематичність (неодноразовість) насильницької поведінки, яка з часом інтенсифікується, а самі акти насильства стають більш небезпечними. Законодавець вказує на систематичність насильства, а систему може становити як неодноразово застосована одна із трьох альтернативно закріплених у ст. 126-1 КК форм насильства, так і різна варіативність поєднання як фізичного, так і психологічного та економічного насильства щодо однієї і тієї самої потерпілої особи чи осіб. Саме тому і необхідно встановити, що означає і в чому полягає систематичний характер вчинюваних кривдником насильницьких дій фізичного, психологічного або економічного змісту в складі даного злочину, тлумачення якого залишено на розсуд правозастосовної практики, що, в свою чергу, не виключає випадків суб'єктивізму та відсутності єдності застосування розглядуваної кримінально-правової норми.

У доктрині висловлено ряд позицій щодо тлумачення цієї ознаки. Як зазначає О. В. Степаненко, «систематичність згадується в контексті систематичного вчинення правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення. Відповідно до усталеної практики, систематичним вчиненням правопорушень вважається вчинення засудженим трьох і більше правопорушень, за які його було притягнуто до адміністративної відповідальності» [5, с. 205]. О. О. Дудоров і М. І. Хавронюк, даючи тлумачення систематичності, зазначають, що вона «означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від кількості» [6, с. 78]. При роз'ясненні положень закону про кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність Верховний Суд України уточнює, що такі діяння визнаються систематичними, якщо вчиняються не менше трьох разів протягом нетривалого часу [7].

Зважаючи на проблематику розуміння «систематичності» як ознаки домашнього насильства Верховний Суд України колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду в постанові від

25 лютого 2021 року в справі № 583/3295/19 сформував правовий висновок, який дозволив надати тлумачення поняттю «систематичність»: «словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [8]. Таким чином, встановлено кількість взаємопов'язаних актів чи дій особи – мінімум три.

Відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «систематичності» домашнього насильства призводить до неефективного застосування статті 126-1 КК, яка була спеціально розроблена для криміналізації домашнього насильства, яке має ознаки повторюваності, складається з окремих епізодів, але в сукупності є одним триваючим кримінальним правопорушенням.

Важливим також для визначення систематичності є встановлення строку, протягом якого вона є можливою. З огляду на положення законодавства та погоджуючись із слушною думкою Ю. В. Орлова, таким строком слід уважати один рік [9; 10, с. 16]. Тобто окремі факти (епізоди) домашнього насильства, що вмонтовуються в систему насильницької діяльності, має відділяти один від одного період часу тривалістю менше року.

Отже, під систематичністю діянь розуміють багаторазове їх вчинення, не менше трьох разів протягом нетривалого часу. При цьому кожен з епізодів може складатися з окремих діянь протягом певного проміжку часу. Вказане утворює кількісний критерій систематичності. До основних ознак якісного критерію систематичності в наукових джерелах зазвичай відносять: наявність єдиного умислу або ж спрямованість на реалізацію однієї мети; заподіяння шкоди одному об'єкту кримінально-правової охорони чи одному потерпілому; тотожність діянь; вчинення всіх діянь одним суб'єктом; відсутність значного розриву у часі [11, с. 112]. Лише за наявності як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство носить систематичний характер.

У підсумку можна зазначити, що систематичність варто розглядати як вчинення будь-якої із альтернативно наведених у ст. 126-1 КК форм насильства, тобто фізичного, психологічного чи економічного, три і понад разів, відповідно, злочин можна вважати закінченим при вчиненні відповідних дій втретє, і в результаті чого настав хоча б один із

зазначених в законі наслідків. Окрім того, всі вчинені діяння повинні бути тотожними та об'єднані спільним умислом.

Література:

1. UN chief calls for domestic violence “ceasefire” amid “horrifying global surge”. *UN News*. April 6, 2020. URL: <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061052> (last accessed: 06.10.2022).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.10.2022).
3. Актуальні проблеми сімейного насильства : колект. монографія / Т. О. Перцева та ін. ; за заг. ред. Т. О. Перцевої та В. В. Огоренко. Дніпро : Ліра, 2021. 188 с.
4. Слухаєнко Ю. М. Домашнє насильство як об'єкт кримінально-правового дослідження. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 4 (73). С. 104–107.
5. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 204–206.
6. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
7. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04> (дата звернення: 06.10.2022).
8. Постанова Верховного Суду України від 25.02.2021 р., судова справа № 583/3295/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443> (дата звернення: 06.10.2022).
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 16.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 06.10.2022).
10. Орлов Ю. В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 13–19.
11. Сабитов Р. А., Симиненко А. Н. Систематичность в уголовном праве. *Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения преступлений* : межвуз. сб. научн. тр. Омск : Омская ВШМ, 1986. С. 109–120.